

**MANZUM MENZİLNÂME TÜRÜNE BİLİNMEYEN İKİ
ÖRNEK: PİRİZÂDE MEHMED SÂHİB VE SEYYİD
MEHMED HÂKİM'İN MENZİLNÂMELERİ****TWO UNKNOWN SAMPLES OF VERSE MENZILNAME:
MENZILNAMES OF PIRIZADE MEHMED SAHIB AND
SEYYID MEHMED HAKIM****Zahide EFE*** Öz

Klasik Türk edebiyatı geleneği dâhilinde vücut bulan mesâir, sahilnâme, seyahatnâme ve bilâdiyye gibi yerleşim yerleri hakkında yazılan türlerden biri de menzîlnâmelerdir. Menzîlnâmeler, çeşitli yerleşim yerleri arasında yapılan yolculuklarda konaklanan menziller hakkında kaleme alınmış eserlerdir. Edebiyatımızda bu türde yazılan eserlerin büyük bir çoğunluğu hac menzîlnâmesi olup hac yolculuğu esnasında konaklanan menziller hakkında bilgi vermektedir. Ancak Mehmed Sâhib ve Hâkim Efendi tarafından kaleme alınan ve çalışmamızın da mihverini oluşturan eserler, muhteva itibarıyla birer hac menzîlnâmesi olmayıp biri İstanbul-Selanik, diğeri ise İstanbul-Trapoliçe arasında yer alan menzilleri ihtiva etmektedir. Selanik Menzîlnâmesi Sâhib Efendi'nin (öl. 1162/1749) Selanik kadısı olarak atanması üzerine çıkmış olduğu yolculuktaki konakladığı menziller üzerine kaleme alınmıştır. Eser, kaside nazım şekliyle yazılmış olup 80 beyitten müteşekkildir. Şair, Küçükçekmece'den başlayarak Selanik'e kadar 22 menzilin ismini zikretmiştir. Trapoliçe Menzîlnâmesi ise 18. yüzyıl şair ve tarihçilerinden Hâkim Efendi (öl. 1184/1770) tarafından kaleme alınmıştır. Kıt'a nazım şekliyle yazılmış olan bu menzîlnâme, 17 beyittir. Eserde Çekmece'den başlayarak Trapoliçe'ye kadar olan 25 menzilin ismi ayrıntıya girilmeden sanatlı bir üslupla zikredilmiştir. Bu çalışmada öncelikle menzîlnâme türü ve bu türde yazılmış olan eserler hakkında bilgi verilmiş, ardından Selanik ve Trapoliçe menzîlnâmelerinin şekil ve muhteva özellikleri üzerinde durularak birtakım değerlendirmelerde bulunulmuştur. Çalışmanın sonunda ise iki eserin çeviri yazılı metnine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Klasik Türk Edebiyatı, Menzîlnâme,
Pirizade Mehmed Sâhib, Seyyid
Mehmed Hâkim

Keywords

Classical Turkish Literature,
Menzilname, Pirizade Mehmed
Sahib, Seyyid Mehmed Hakim

*Arş. Gör., Osmaniye Korkut Ata
Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
zahideefe@osmaniye.edu.tr
ORCID: 0000-0002-1411-4557
Osmaniye / Türkiye

Gönderim Tarihi: 01/10/2020
Kabul Tarihi: 08/04/2021

Abstract

The Menzilnames are one of the genres written about settlements that came into existence within the Classical Turkish Literature tradition such as, mesair, sahilname, seyahatname and biladiyye. Menzilnames are works written about the destinations which are accommodated in during the travels between various settlements. Most of the works written in the genre in our literature are pilgrimage menzilname and provide information about the destinations where they accommodated during the pilgrimage. However, the works written by Mehmed Sahib and Hakim Efendi and forming the pivot of

our work are not pilgrim menzilname in terms of content, but one of them includes the destination between İstanbul and Thessaloniki, and the other one includes the destination between İstanbul and Tripoli.

The Menzilname of Thessaloniki was written on the destinations that Sahib Efendi (d. 1162/1749) had accommodated his journeys after he was appointed as the Kadi (Ottoman judge) of Thessaloniki. The work was written in ode style and consists of 80 couplets. The poet mentioned the names of 22 destinations starting from Küçükçekmece to Thessaloniki. The Menzilname of Tripoli was written by Hakim Efendi (d. 1184/1770) who is an 18th century poet and historian. The menzilname is written in verse style, consists of 17 couplets. In the work, the names of 25 destinations from Çekmece to Tripoli are mentioned in an artistic style without giving details. In this study, firstly, information about menzilname genre and the works written in this genre was given; and then some evaluations were made by focusing on the form and content features of the Thessaloniki and Tripoli destinations. At the end of the study, the translated text of the two works was included.

Giriş

Menzil kelimesi “*yolculuk esnasında bir konağa konma, inme*” (Şemseddin Sami, 2005, s. 1457) anlamına gelen Arapça nüzûl kelimesinden türemiş olup “*esnâ-yı seyr ü seyâhatte gece nüzûl olunan yer, konak*”, “*iki konak arası bir konak yol, merhale*”, “*ikâmet olunan yer, mesken, ikâmetgâh*”, “*posta tatarı beygirlerinin bulunduğu mahal, tatar konağı, posta veya menzil beygirleri*”, “*kast ve niyet edilen son mahal*” (Şemseddin Sami, 2005, s. 1414) gibi manalara gelmektedir. Tarih alanında ise terim olarak “*kervanların ve posta tatarlarının indikleri ve at değiştirdikleri yahut geceyi geçirmek üzere konakladıkları bina ve han yerinde kullanılan bir tabirdir*” (Pakalın, 1993, s. 479).

Yollar ve yol sistemi, bugün olduğu gibi, tarih boyunca, bütün devletler için daima büyük bir önem taşımıştır. Zira ticari ve ekonomik faaliyetler, haberleşme işleri, nakil ve askerî gayelere hizmet gibi hususlar, düzenli bir yol sistemiyle gerçekleşebilmiştir. Bu bakımdan, Afrika, Asya ve Avrupa kıtalarında çok geniş bir coğrafyaya yayılmış bulunan Osmanlı Devleti, gerek Anadolu’da, gerekse Rumeli’de ana yollar ve bunlara bağlı lüzumu kadar tali yol yaparak, bunlar üzerinde ise emirlerin ve diğer haberleşmenin çabuk ve emin bir şekilde yerine ulaştırılması ve tebliği için, arazinin durumuna göre çeşitli mesafelerde konak yerleri (=menzilhâne) tesis etmiştir. Menzil noktaları aynı zamanda ordunun sefer sırasında ihtiyaç duyduğu iaşenin temininde ve konaklamasında da kullanılmış olup, bu bakımdan Osmanlı Devleti’nin askerî, sosyal ve ekonomik hayatında tabii olarak önemli bir yer kazanmıştır (Halaçoğlu, 2014, s. IX).

Osmanlı Devleti’nde bu gayelerle tesis olunan menzillerin üzerinde kurulduğu yollar, ana ve tali olmak üzere iki kısımda mütalâa edilmiştir. Ana yollar Anadolu ve Rumeli’de üçer kol hâlinde bulunmaktaydı ki, bunlar sağ, sol ve orta kol olarak isimlendirilmişlerdir. Ana hatlarıyla bunlardan Anadolu sağ kolu, Üsküdar- Gebze- Eskişehir- Akşehir- Konya- Adana- Antakya yolu ile Haleb ve Şam güzergâhını takip eden hac yolunu; orta kol, Üsküdar- Gebze- İznik- Bolu- Tosya- Merzifon- Tokat- Sivas- Hasan Çelebi- Malatya- Harput- Diyarbakır- Nusaybin- Musul- Kerkük güzergâhını takiben Bağdad-Basra yolunu; sol kol, orta kolla Merzifon’a kadar aynı güzergâhı takip edip, buradan Lâdik- Niksar- Karahisar-ı şarkî- Kelkit- Aşkale- Erzurum- Hasankale yoluyla Kars’a ve müteakiben Tebriz’e ulaşan Tebriz yolunu meydana getirirdi. Rumeli cihetinde ise yine sağ kol, İstanbul’dan, Vize- Kırkkilise- Prevadi- Karasu- Babadağı- İsakcı- Akkırman yolu ile Özi ve Kırım’a; orta kol, İstanbul- Silivri- Edirne- Filibe- Sofya- Niş- Yagodina üzerinden Belgrad’a uzanmaktaydı. Sol kol ise, İstanbul-Tekirdağ- Malkara- Firecik- Dimetoka- Gümülcine- Pravişte- Lankaza- Yenişehir (Larissa)- İzdin yolu ile İstefe (Tebai)’ye ulaşmaktaydı (Halaçoğlu, 2014, s. 4-5). Bu yollar üzerinde 3 saatten 18 saat mesafeye kadar uzaklıkta menzilhâneler tesis edilmişti (Halaçoğlu, 1995, s. 166).

Şehirler ve yerleşim yerlerinin sahip oldukları birtakım özellikler klasik Türk edebiyatı şairlerinin şiirlerine ilham kaynağı olmuştur. Divan şairleri içinde yaşadıkları, gezip gördükleri ya da memuriyet icabı gittikleri yerleşim yerleri hakkında çok sayıda eser kaleme almışlardır. Bu kullanımlar bazen beyit düzeyindeki örneklerde bazen de başlı başına bir tür olan şehrengiz, semtiyye, mesâir, sahilnâme,

seyahatnâme, bilâdiyye ve menzîlnâme gibi müstakil türler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu türler arasında yer alan menzîlnâmeleri, farklı yerleşim yerleri arasında yapılan seyahatlerde yolcuların konakladıkları mekânları veya yerleşim yerlerini konu edinen manzum veya mensur eserler¹ olarak tanımlamak mümkündür (Kaplan, 2020, s. 153).

Edebiyatımızda menzîlnâme türünde yazılan eserlerin büyük çoğunluğu hac kervanlarının yolculukları esnasında konakladıkları menziller hakkında yazılmıştır. Hac menzîlnâmesi olarak adlandırılan bu eserlerde menzillerin fiziksel özellikleri ile birlikte konaklama imkânları hakkında bilgiler verilmektedir; ancak verilen bu bilgiler oldukça sınırlıdır. Bu eserler genellikle hacıların yol güzergâhlarını, konaklama ve oturma menzillerini tanıtarak, hac yolculuğunun nasıl yapıldığına dair bilgileri ihtiva etmektedirler. Bu menzîlnâmelerin tertibinde her bir menzilin ismi başlık olarak yazılmakta, bu başlıklar altında da öncelikle anlatılan menzilin bir öncesine olan mesafesi saat cinsinden belirtilmektedir. Daha sonra ise menzilin idari durumu, menzilde bulunan cami, mescit, han, hamam vb. ortak kullanım alanları hakkında bilgiler verilerek, bunların isimleri, banileri ve bazı yapı özellikleri anlatılmaktadır. Ayrıca menzillerde bulunan ziyaretgâh ve türbelerin isimleri verilmekte, menzilin dikkat çeken önemli özellikleri ile bölge hakkında anlatılan rivayetlerden de bahsedilmektedir. Bunun yanında, bu eserleri kaleme alan hacılar, bizzat başlarından geçen ve şahit oldukları olaylardan ziyade, geçtikleri ve gördükleri yerlerde hacıların ihtiyaç duyabileceği su ve diğer emtianın bulunup bulunmadığı hususunda da bilgiler sunmaktadırlar (Sak ve Çetin, 2005, s. 210).

Edebiyatımızda menzîlnâme türünde kaleme alınan eserler manzum, mensur ve manzum/mensur şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu türde yazılan manzum eserler şunlardır: *Sulhî-Der-beyân-ı Aded-i Menâzil-i Hicâz* (Donuk, 2017, s. 89-104), *Bahrî-Üsküdar'dan Şâm'a Kadar Konaklar* (Coşkun, 2002, s. 15-16), *Servet-Manzum Hac Seyahatnâmesi* (Donuk, 2017, s. 13-38), *Hacı Seyyid Hasan Rızâî-Tuhfetü'l-Menâzil-i Ka'be* (Coşkun, 2002, s. 16-17), *Seyyidî-Menâzilü'l-Hacc* (Donuk 2020: 128-31), *Nâtık-Tuhfetü'l-Haremeyn* (Aksoyak, 2012, s. 10-14), *Vahîd Mahtûmî-Mora Menzil-nâmesi* (Üngün, 1965, s. 101-116), *Bosnalı Muhlis-Delîlü'l-Menâhil ve Mürşidü'l-Merâhil* (Coşkun, 2007, s. 30-31), *Cûdî-Merâhilü Mekke Mine'l-Şâm* (Koyuncu, 2017, s. 177-219), *İsmet İbrahim Bey, Menâzilü'l-Haleb* (Kesik, 2019, s. 502), *Kâmil-Menâsik-ı Hacc* (Elgün, 2005, s. 5-19), *Vâkîf-Haleb Menâzil-nâmesi* (Kaplan, 2020, s. 213-232), *Fethî, Vâsf-ı Menâzil* (Kaplan, 2020, s. 149-175).

Bahsi geçen menzîlnâmeler içerisinde Vâkîf'ın *Haleb Menâzil-nâmesi*, İsmet İbrahim Bey'in *Menâzilü'l-Haleb* adlı eseri ve Vahid Mahtûmî'nin *Mora Menzil-nâmesi*

¹ Menzîlnâmeler aynı zamanda eski okçulukta atış rekoru kırılması üzerine yazılan şiirlerdir. Okçuluk eski dönemlerin başlıca sporlarından olup menzil, okçuluktaki "atım" ve "mesâfe"dir. Atış törenlerinde bir ok ustasının kırdığı yeni rekorun kanıtı ve halka teşhiri için okun düştüğü yere menzil taşı dikilirdi. Özellikle devlet görevlileri ve askerler arasında yaygın olan bu gelenek sonucu, orduda tüfek kullanılmasından sonra kurşun atma talim, idman ve yarışmaları düzenlenir olmuştur. Menzîlnâme bu atış törenlerinden bahseden bir şiir türü olup daha çok kıt'a nazım şekli ile yazılırdı (Pala, 2012, s. 306).

haricindeki eserler hac menzîlnâmesi olup hac seyahati esnasında konaklanan menzilleri ihtiva etmektedir.

Seyyid Yahya Vâkîf ve İsmet İbrahim Bey eserlerini Halep kadılığına atanmaları üzerine buraya gitmek üzere çıkmış oldukları yolculuktaki konakladığı menziller üzerine kaleme almışlardır. Vahid Mahtûmî ise eserinde Mora Seferi sırasında Mora Yarımadası'na doğru ilerlerken III. Ahmed'in uğradığı menziller hakkında bilgi vermektedir.

Çalışmamızın mihverini oluşturan Mehmed Sâhib Efendi ve Hâkim'in menzîlnâmeleri ise muhteva itibarıyla hac menzîlnâmesi olmayıp biri İstanbul-Selanik diğeri ise İstanbul-Trapoliçe arasında yer alan menziller üzerine kaleme alınmıştır. Her iki eserin ortak noktası Rumeli coğrafyasında yer alan menzilleri ihtiva etmeleridir. Aşağıda Mehmed Sâhib Efendi ve Seyyid Mehmed Hâkim Efendi tarafından kaleme alınan menzîlnâmelerin şekil ve muhteva özellikleri üzerinde durularak eserlerin çeviri yazılı metnine yer verilmiştir.

1. Selanik Menzîlnâmesi

1.1. Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi'nin Hayatı ve Eserleri

Mehmed Sâhib Efendi, 1085/1674 yılında İstanbul'da doğmuştur. Dergâh-ı âlî yeniçeri ağalarından Pîrî Ağa'nın oğludur. Babasına nisbetle Pîrîzâde² sanıyla tanınmıştır. Devrinin önemli âlimlerinden Şeyh Süleyman Efendi, Tahir Efendi ve Bursalı İshak Efendi'den ders almıştır. Şeyhülislam Mirzazâde Şeyh Mehmed Efendi'nin hizmetinde bulunmuş ve Sultan II. Mustafa devrinde mülazemet almıştır. Bir müddet Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin kitapçılık hizmetini yapmış ve onun tavassutuyla Daltaban Mustafa Paşa'ya imam olmuş, daha sonra da Râmi Mehmed Paşa'ya imamlık yapmıştır (Özcan, 2007, s. 288; Altunsu, 1972, s. 128; Şemseddin Sâmî, 1314, s. 1586).

Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, yaşamı boyunca önemli görevler ifa etmiştir. Sâlim Efendi'nin *Tezkiretü's-Şu'arâ* adlı tezkiresi ile *Sicill-i Osmânî*'de Mehmed Sâhib'in yaptığı görevlerle ilgili bilgiler mevcuttur. Mehmed Sâhib Efendi, 1113/1701'de ibtidâ-i hâric payesiyle Âlicân Medresesi'nde müderrisliğe başlamıştır. Ardından sırasıyla İbrahim Ağa, 1120/1708'de Halil Paşa, 1123/1711'de Abdullah Ağa, 1124/1712'de mûsile-i Sahn pâyesiyile Hâfız Paşa ve Koca Mustafa Paşa, 1127/1715'de Haydar Paşa, daha sonra Tophane'de Kılıç Ali Paşa, 1131/1719'da Kalenderhâne ve Şehzade medreselerinde müderrislik yapmıştır. Menteşzâde Abdürrahim Efendi'nin şeyhülislamlığı döneminde Evkâf-ı Haremeyn müfettişliği yapmış ve bir süre Mahmud Paşa Mahkemesi'nde naiblik görevini yürütmüştür (İnce, 2018, s. 284).

1135/1723 yılında Selanik kadısı olan Mehmed Sâhib Efendi, 1140/1727-28'de ikinci sultan imamlığına ve şehzade hocalığına getirilmiştir. 1141/1729-30'da Bursa kadılığına tayin edilmiş ve aynı yıl içinde Mekke payesi almıştır. 1143/1730-31'de birinci sultan

² Pîrîzâdeler hakkında bk. Kılıç, H. (2018). *Şeyhülislam Ailelerinin Kültür ve Sanat Alanına Katkıları*. Ankara: Tobb Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.; Özcan, T. (2008). *Nesiller Boyu Üsküdarlı Bir Şeyhülislam Ailesi: Pîrîzâdeler*. *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu V 1-5 Kasım 2007* (s. 379-390). İstanbul: Üsküdar Belediyesi.

imamlığına getirilmiştir. Aynı sene İstanbul kadılığı verilmiş ve Anadolu payesi almıştır. 1146/1733'te Anadolu kazaskeri olmuş, 1149/1736-37'de Rumeli payesi almıştır. 1150/1737'de Rumeli kazaskeri olduysa da 1151/1739'da azledilmiştir. 1156/1743 yılında ikinci defa Rumeli kazaskeri olmuş, 1158/1745 tarihinde ise Feyzullah Efendizâde Seyyid Mustafa Efendi'nin yerine şeyhülislamlığa tayin edilmiştir. Bir yıl kadar şeyhülislamlık yaptıktan sonra 1159/1746 tarihinde hastalanması üzerine azledilmiştir. Haziran-Temmuz 1746'da hacca gidip dönmüş ve Üsküdar'da ikamet ederken 1162/1749 yılında vefat etmiştir (Akbar, 1998, s. 1435-36). Üsküdar'da Karacaahmet mezarlığında babasının kabri yanına defnedilmiştir (Özcan, 2007, s. 288-90; Yavuz ve Özen, 1972, s. 296; Altun, 1972, s. 129).

Kaynaklarda Mehmed Sâhib Efendi'nin edebî kişiliği ile ilgili yeterli bilgi bulunmamaktadır. Safâyî, onu devrinin şairleri arasında göstermiş ve nâzikâne şiirleri ile ustaca sözleri olduğu bilgisine yer vermiştir (Altun, 1989, s. 469). Şemseddin Sâmî ise onu âlim ve edip bir zat olarak tanıtmış ve Arapça, Farsça ve Türkçe üç dilde şiirlerinin olduğunu kaydetmiştir (1314, s. 1587).

Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi'nin beş kaside, on üç tarih, bir muhammes, dördü Farsça yüz on yedi gazel, bir kıta, üç rubai ve yirmi dört matla'ını muhtevi *Dîvân'ı* dışında *Tercüme-i Mukaddime-i İbn Haldûn, El-Lum'a fi Ahvâli'l-Mut'a, Kitâbü's-Siyâse* adlı eserleri bulunmaktadır.

Ayrıca Pîrîzâde'nin bazı kitaplara talikat ve haşiyelerinin bulunduğu, Arapça, Farsça ve Türkçe şiir ve nesirlerinin olduğu kaydedilir. Bursalı Mehmed Tahir ile İsmet Parmaksızoğlu Pîrîzâde'nin *Şerhü'l-Eşbâh* isimli fıkha dair bir eserinden daha bahsederlerse de söz konusu eser, Mekke Müftüsü Pîrîzâde İbrahim'in (öl. 1099/ 1688) Zeynüddin İbn Nüceym'in *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir* adlı eserine yazdığı *'Umdetü zev'il-beşâ'ir li-halli mühimmâti'l-Eşbâh ve'n-neza'ir* isimli haşiyesidir (Özcan, 2007, s. 288-90).

1.2. Selanik Menzîlnâmesi Hakkında

Eserin şu an için tespit edilen iki yazma nüshası bulunmaktadır. Bu yazma nüshalardan ilki İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, T 3494 numaralı şiir mecmuasının 279b-280b sayfaları arasında yer almaktadır. Eser, çift sütun halinde 8 satır ve nesih hat ile yazılmıştır. Menzîl isimlerinin üzerleri vurgulanmak amacıyla çizilmiştir. Bu nüsha eksik olup toplam 48 beyitten müteşekkildir. Menzîlnâmenin başlığında *"Kasîde-i 'Osmân Efendi ez-Ta'dâd-ı Memâlik-i İslâmiye"* başlığı bulunmaktadır. Osman Sâhib Efendi (öl. 1183/1170), Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi'nin oğlu olup 1150/1738-39 yılında Selanik kadılığı yapmıştır. Ancak menzîlnâmede yer alan bilgilerden eserin müellifinin Mehmed Sâhib Efendi olduğu ve müstensih tarafından eserin sehven oğlu Osman Sâhib Efendi'ye nisbet edildiği anlaşılmaktadır.

Eserin ikinci nüshası İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, T 1333 numaralı şiir mecmuasının 44b-45b sayfaları arasında yer almaktadır. Eser, üç sütun hâlinde 9-11 arası değişen satırda ve nesih hat ile yazılmıştır. Bu nüshadaki beyit sayısı 80'dir. Menzîlnâmenin başında *"Kasîde-i Sâhib Efendi Hazretleri"* başlığı yer almaktadır. Başlıkta kırmızı, metinde ise siyah mürekkep kullanılmıştır. Bu nüshada

rutubetlenmeden dolayı mürekkep dağılmaları olmuş ve bilhassa 45a sayfasında yer alan birkaç beyit okunamaz hâle gelmiştir.

İsmi muhtevasına göre tarafımızca tayin edilen *Selanik Menzîlnâmesi*'nin müellifi, Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi'dir. Sâhib Efendi, eserine kendisini Selanik kadılığına atayan döneminin sadrazamı Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın (öl. 1143/1730) övgüsü ile başlamaktadır. Daha sonra ise Damat İbrahim Paşa'nın kendisini Selanik kadılığına atadığını ve buraya giderken geçtiği menzilleri birer birer kaleme aldığı dile getirir:

Tevcîh idüp kazâ-yı Selânîki ba'd-ezân
Gül-ğand-ı luğfin itdi mükerrer 'ağâ baña (b. 23)

Kılsun keşîde silk-i sūfûra birer birer
Geşt itdigüm menâzili ser-kilk-i hoş-edâ (b. 26)

Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi, 1135/1723 yılında Selanik kadılığına atanmıştır. Şair, menzîlnâmesinde mübarek bir gün olan cuma günü yola çıktığını ve o gün Şehzade Numan Han'ın dünyaya geldiğini dile getirir. Şehzade Numan Han, III. Ahmed'in oğlu olup 1135/1723 tarihinde dünyaya gelmiştir (Altuner, 1989, s. 695). Bu bilgiler göz önünde bulundurulduğunda *Selanik Menzîlnâmesi*'nin de 1135/1723 tarihinde cuma günü yazılmaya başlandığını söylemek mümkündür.

Rûz-ı sa'îd cum'a idi âsitânededen
Çıkdum hezâr hasret ile dîde-der-kağâ (b. 27)

Nu'mân Hân hazret-i şeh-zâde-i necîb
Olmuşdı mehd-i 'âleme ol günde rû-nümâ (b. 28)

Kaside nazım şekliyle yazılan *Selanik Menzîlnâmesi*, toplam 80 beyitten müteşekkildir. Aruzun *me'ûlü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün* kalıbıyla yazılmıştır. Eser, kaside nazım şekliyle yazılmış olmakla birlikte nesib/teşbib, girizgâh, tegazzül, fahriye, dua gibi bölümleri olmadığı için kaside nazım şeklinin sahip olduğu klasik düzenden uzaktır.

Eserde, Küçük Çekmece'den başlayarak sırasıyla Silivri, Çorlu, Tekirdağ, İnceik, Malkara, Keşan, İpsala, Ferecik, Mekri, Ulufeci, Gümölcine, Yenice, Sarı Şaban, Kavala, Pravişte, Rahova, Siroz, Vetrine, Haydarlı, Araplı ve Selanik olmak üzere toplam 22 menzilin ismi zikredilmiştir.

Mehmed Sâhib Efendi, bu menzillerden sadece Tekirdağ, Siroz ve Selanik menzillerinin tavsifinde bulunmuş; diğer menzillerin ise sadece isimlerini zikretmekle yetinmiştir.

Yapılan bu tavsiflere göre Tekirdağ menzili; insanda ferahlık hissini arttıran ve gönül açan bir menzildir. Suyu ve havası güzel, çok hoş olan bu yerde boylu poslu, genç güzeller vardır:

Tekfûr Tağı menziline itdük irtihâl
Bulduğ o cây-ı dil-keşi gâyet ferah-fezâ
Âb u hevâsi hoş katı ra'nâ mağal imiş

Ol cāy-ı hurrem [ü] o me 'vā-yı aşdıkā³

Bālā büleñd tazelere cümle şeh-levend

Kākülleri kemend [ü] saht-bend-i iştiḥā (b. 35-37)

Siroz menziline üç gün ikamet ettiklerini belirten şair, bu menzilde çok rahat ettiklerini dile getirir. Bu menzilin havası ve suyu temiz olup gönle ferahlık vermektedir. Güzelleri ise iyi huylu, işveli ve naziktir:

Sirōz menziline se rûze muḳīm olup

İtdük o nev-'arūs-ı memālikde çok şafā

Āb u hevāsı şāf u güşāde vü hoş durur

Dil-berleri müselleḡ ü hoş-ḥūy [u] şūḥ-edā

Nāzendegān u 'işve-gerān u perī-ruḥān

Sīmīn-berān u cilve-fürüşān [u] dil-rübā (b. 52-54)

Şair, son menzil olan Selanik'e vardığında kendisini karşılamaya gelenlerin gelişini tebrik edip kutladıklarını ve kadılık hizmetine başladığını dile getirir:

İrdük selāmet ile Selanik şehrine

Olduḡ ḥükümet ile şerefmend [ü] i 'tilā

Müstaḡbilīn karşı gelüp cümle itdiler

Resm-i ḡadīm tehniye-i maḡdemi edā

İtdük şürū'-ı ḡizmet-i şer'-i muḡahhara

Der-piş idüp tevekküli tevfiḡi muḡtedā (b. 59-60)

Daha sonra şair, Selanik'in kalesi ve baruthanesini dörder beyitle tavsif eder. Tavsifi yapılan Selanik Kalesi ve Yedikule hakkında 17. yüzyılda kaleme alınan *Evlia Çelebi Seyahatnâmesi*'nde şu bilgiler yer almaktadır: "Akdeniz'in Rumeli kıyısında uzunluğu 100 mil bir körfezin batı tarafı nihayetinde bulunup o körfezin bir kumsal pâk limanı kenarında, iç kalesi bir topraklı ve kayalı yüksek tepe üzerinde üçgen şekilli, şeddadi beyaz taş sağlam bir hisar, dayanıklı bir surdur. Kale içi 6 kat bölme hisardır ve 6 adet hisar dizdarı ağalığıdır. Evvelâ bir kat bölme hisarı büyük şehir kalesidir. İkinci kat hisarı Vardar Kalesi'dir. Üçüncü katı Kelemerye ağalığıdır. Dördüncü bölmesi Yedikule Kalesi'dir. Beşinci bölmesi Kuşaklı Kule hisarıdır. Altıncı kat bölmesi Tophane Kalesi ağalığıdır. Bu 6 adet bölme hisarın birer kapılarından başka 2 kapı da Yedikule'nin aşağı şehre inecek 2 adet demir kapısı vardır ama yalın kat kapılardır. Lâkin 30'ar arşın yüksek duvarları vardır. Yedikule'nin dış kapısı önünde aşağı şehre ve denize nazır bir irfan yuvası yüksek köşkü vardır. Bütün gelen geçen, gezip dolaşan âşıklar, kara ve deniz seyyahları o Havarnak dinlenme köşkünde toplanırlar. Gerçekten de cihannüma yüksek, ibretlik bir dinlenme yeridir" (Kahraman, 2011, s. 143-148).

Selanik Kalesi ve Yedikule'nin sahip olduğu bu özellikler, *Selanik Menzilmâmesi*'nde de tavsif edilmektedir. Şair aşağıdaki beyitte, Selanik Kalesi'nin gökyüzüne kadar çıktığını ve kubbesine bakışların erişemeyeceğini dile getirir:

Ser-ber-keşide ḡal'a-i zātü'l-burūc kim

Olmaz kemendimüz nazar-ı ḡāḡına resā (b. 62)

³ Bu mısra vezne uymamaktadır.

Şair, Nebe' Suresi'nin 12. ayetinden iktibas yaptığı aşağıdaki beyitte ise Yedikule'yi yedi göğe, kale vurucu topları da yedi başlı ejderhaya benzetmiştir:

Seb'-i şidâda⁴ hem-ser olup heft-ķullesi
Her tōb-ı ķal'a-kūbı yedi başlı ejdehā (b. 63)

Aşağıdaki beyitte ise şair, kale kemerlerinin sağlamlığını dile getirdikten sonra kale duvarlarını gökyüzünün kubbesine benzetmiştir:

Tāķ-ı niķāķ-ı muķkem-i cevzāya muttaşıl
Bārūları muvāzī-i ser-ķulle-i semā (b. 64)

Menzilnâmede Selanik'le ilgili mevzubahis edilen mekânlardan biri de Selanik Baruthanesi'dir. *Evlîya Çelebi Seyâhatnâmesi*'nde Baruthane, Selanik'in ibretlik yapıları arasında zikredilmiş ve şu şekilde tavsifi yapılmıştır: "Bunlardan görülmeye değer bir baruthanesi var ki bütün çarklarını atlar çevirip gece gündüz siyah barut dövülür. İbretlik çarkları sanki çark-ı felektir, gök gürültüsü gibi sesi bir hayli uzak mesafeden duyulur. 300 kadar neferleri, emini ve ağaları vardır." (Kahraman, 2011, s. 161).

Mehmed Sâhib Efendi de *Menzilnâme*'sinde Baruthane'nin şaşılacak bir fabrika olduğunu ve sürekli gürültülerin yankılandığını belirtir. Sürekli devreden çarklarını feleğin çarkına benzetererek her birinin savaş ateşinin körükleyicisi olduğunu dile getirir:

Bārūt-hânesi de 'aceb ķargâh imiş
Tāb-âver olmada girih-i nâra dâ'imā (b. 67)

Mânend-i çarķ-ı çarķaları devr idüp müdām
Her biri oldı minfaķa-i âteş-i vegā (b. 69)

Menzilnâme'sinde edebî ve sanatlı bir üslup kullanmayı tercih eden Mehmed Sâhib Efendi'nin bazı beyitlerde tevriye ve cinas gibi söz sanatlarından da istifade ettiği görülmektedir. Aşağıdaki beyitte şair, se-rûze (سه روزه) kelimesini, Arap alfabesindeki yazılışından istifade ederek Siroz menziline çağrıştıracak şekilde kullanmıştır:

Sirōz menziline se rûze muķim olup
İtdük o nev-'arūs-ı memâlikde çok şafā (b. 52)

Aşağıdaki beyitte ise şairin Mekri menzili ile mekr kelimesinin kullanımında cinas sanatından istifade ettiği görülmektedir:

Mekr eyler imiş 'aşıkā Mekri güzelleri
Bir gice olduķ anda da pā-beste-i hevā (b. 44)

2. Trapoliçe Menzilnâmesi

2.1. Seyyid Mehmed Hâkim Efendi'nin Hayatı ve Eserleri

Kaynaklarda Seyyid Mehmed Hâkim b. Halil (Müstakimzâde, 1928, s. 408), Seyyid Mehmed Hâkim Efendi (Çiftçi, 2017, s. 79), Es-Seyyid Mehmed Efendi bin Halil (Arslan, 2003, s. 60), Hâkim Seyyid Mehmed Efendi (Yaman, 2003, s. 132) gibi farklı şekillerde zikredilen şairin asıl ismi Mehmed'dir. İstanbul'da doğmuştur (Çiftçi, 2017, s. 79; Yaman, 2003, s. 132).

⁴ Ve beneynâ fevkaküm seb'an şidâdâ: "Üstünüze yedi sağlam bina çattık." (Nebe', 78/12).

Şairin doğum tarihi belli değildir. Ancak *Hâkim Tarihi*'nde şair, 1130/1717-18 yılında Yanyavî Es'ad Efendi'den (öl. 1143/1731) medresede ders aldığı bilgisini vermektedir. Bu bilgiden hareketle Hâkim'in 1600'lü yılların sonu veya 1700'lü yılların başında doğduğu tahmin edilmektedir (Güngör, 2019, 54).

Dönemin ünlü âlimlerinden Yanyalı Esad Efendi ve Bursalı İsmail Hakkı Efendi'den ders almıştır. Hat ilmi ile de meşgul olan Seyyid Hâkim, sülüs ve nesih hatlarını İsmail Efendizâde Abdi Efendi'den öğrenmiş, *Devhatü'l-Küttâb* müellifi Suyolcuzâde Mehmed Necib'den ise kitabet icazeti almıştır. İlk olarak Sadâret Mektûbî Kaleminde görev yapan Hâkim, daha sonra hâcegân sınıfına geçmiş ardından da silâhdar kâtibi olmuştur (Müstakimzâde, 1928, s. 408; Çiftçi, 2017, s. 79; Yavuz ve Özen, 1972, s. 149).

Suyolcuzâde, Hâkim'in Sadrazam Mektupçuluğu Halifeliğine geçmeden önce uzun müddet Mısır'da bulunduğu ve Sultan I. Mahmud zamanında İstanbul'a geri döndüğü bilgisini vermektedir (Yaman, 2003, s. 133). Hâkim, *Tarih*'inin bir yerinde ise 1143/1730-31 yılında Mısır'daki veba salgınından bahsederken kendisinin Mısır Valisi Ebubekir Paşa'nın Divan Kâtipliği görevini ifa ettiğini belirtmiştir. Ayrıca Mısır'daki görevinin dışında Hâkim'in *Tarih*'inde yer alan bir başka ifadesinden Selanik Valisi Seyyid Mehmed Paşa'nın yanında görevlendirildiği ve orada bir ay kaldığı anlaşılmaktadır (Güngör, 2019, s. 58).

Hâkim, Sadrazam Mektupçuluğu Halifesi iken 1155/1742 tarihinde Tersane-i Âmire Riyaset Vekâleti görevine getirilmiştir (Afyoncu, 1999, s. 110-11). Süleyman İzzi Efendi'nin Mekke'ye gitmesi üzerine ise, 1166/1753 tarihinde onun yerine Vakanüvis olarak atanmıştır (Güngör, 2019, s. 58). Bu görevini sürdürürken 1166/1753'te haslar mukâtaacısı, 1172/1759'da cebeciler kâtibi, 1174/1761'de sipahiler kâtibi, 1176/1763'te ise maliye tezkirecisi tayin edilmiştir. 1180/1766'da ikinci defa cebeciler kâtipliğine getirilen Hâkim'in son resmî görevi küçük ruznamecilik olmuştur (İlgürel, 1997, s. 189-190).

Kaynaklarda Hâkim'in vefat tarihi ile ilgili çelişkili bilgiler yer almaktadır. Ancak *Hâkim Tarihi* üzerinde çalışma yapan Tahir Güngör tarafından tespit edilen tereke kaydı sayesinde ihtilaf ortadan kalkmış ve şairin 1184/1770 yılında vefat ettiği kesinleşmiştir (2019, s. 62).

18. yüzyılın önemli şair ve tarihçilerinden olan Seyyid Hâkim Efendi'nin tarih, edebiyat ve tasavvuf alanında manzum ve mensur yirmi civarında eseri bulunmaktadır. Şair, kaynaklarda daha çok vakanüvisliğiyle öne çıkmakla birlikte edebî yönü itibarıyla da dönemin önemli şahsiyetleri arasında yer almaktadır. Müstakimzâde, Hâkim'in edebî yönüyle alakalı olarak; "*sahib-i âsâr bir şa'ir-i nâm-dâr idi*" ifadesini kullanarak onun edebî eserler veren ünlü bir şair olduğunu söylemiştir (1928, s. 408). Suyolcuzâde, onun Arapça, Farsça ve Türkçe şiirlerinin olduğunu ve devrinin seçkin edipleri arasında yer aldığını dile getirmiştir (Yaman, 2003, s. 133). Râmiz ise, şairin şiir ve inşâdaki hünerine değindikten sonra dönemin önemli şairlerinden biri olduğunu zikretmiştir (Erdem, 1994, s. 67-69).

Hâkim'in klasik Türk edebiyatı alanında kaleme aldığı en önemli eseri, 210 adet manzumeyi ihtiva eden mürettep *Dîvân*'ıdır (Poyraz, 2008; Çakırcı, 2006). Tarih

alanında ise Sultan I. Mahmud, Sultan III. Osman ve Sultan III. Mustafa dönemlerinin siyasi, içtimai ve iktisadi durumuna dair önemli bilgileri ihtiva eden *Hâkim Tarihi* önemli eserleri arasında yer almaktadır (Güngör, 2009).

Hâkim'in diğer eserleri ise şunlardır: *Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ*, *Mi'râciye*, *Hilye-i Şerîf*, *Şerh-i Dîvân-ı Şevket-i Buhârî*, *Siyer-i Kebir*, *Aca'ibu'l-Ahbar fi Ahbar-ı Seyyidi'l-Ahyar*, *el-Müntecib*, *Kava'idü'l-Fürs*, *Vefdu'l-İntisar fi-Medhi'l-Ensar*, *Mecmu'a-i Seyyid Hâkim*, *Eş'ar ve İnşa*, *Şerh-i Kaside-i Keşmir*, *Terceme-i Fusûsü'l-Hikem*, *Heccü'l-Hacis ve Hemsü'n-Na'is*, *Nefhatü'z-Zat ve Nefhatü's-Sıfat*, *Terceme-i Ta'birat-ı Menam-ı Hazret-i Mevlana*, *Terceme-i Sevânih-i Mu'tl'l-Fevatih*, *Mir'atu'n-Necat*, *Haza'inü'l-Esrar 'ala Nebiyyi'l-Muhtar*, *el-Varidatu'r-Rabbaniyye fi-Nefehati'r-Rahmaniyye*, *Levami'ü'l-'Aşk*, *Risaletün fi-Tahkiki't-Tiba'u't-Tam*.⁵

2.2. Trapoliçe Menzîlnâmesi Hakkında

Trapoliçe Menzîlnâmesi, Hâkim'in neşri yapılmış *Dîvân'*ında bulunmamaktadır. Eserin şu an için tespit edilen üç yazma nüshası mevcuttur. Bu yazma nüshalardan ilki Koyunoğlu Müzesi Kütüphanesi, 12887 numaralı mecmuanın 36a sayfasında "*Menzîlnâme-i Hâkimâ*" başlığı ile kayıtlıdır. Talik hat ile yazılan eserde menzîl isimleri vurgulanmak amacıyla kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Bu nüshadaki beyit sayısı 14'tür. Mezkûr mecmuada Hâkim'in *Menzîlnâmesi* haricinde başka şiirleri de kayıtlıdır. Mecmuanın 25b, 75a, 86b, 121b, 158a sayfalarında yer alan bu şiirler, "Seyyid Mehmed Hâkimâ", "Seyyid Mehmed Hâkim Efendi Vak'a-nüvîs", "Berây-ı Latîfe es-Seyyid Hâkim Efendi", "Hâkim" ve "Seyyid Hâkim Efendi" başlıklarını taşımaktadır.

Eserin ikinci nüshası, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi H. 1072 numaralı şiir mecmuasının 102a-102b sayfaları arasında kayıtlıdır. Eserin başında herhangi bir başlık yer almamaktadır. Nesih hat ile yazılmıştır. Bu nüshadaki beyit sayısı 17'dir. Söz konusu mecmua toplam 123 varaktan müteşekkil bir şiir mecmuasıdır. Mecmuanın 78a-123a sayfaları arasında Hâkim'e ait 200 civarında manzume bulunmaktadır. Bu manzumelerin bir kısmı şairin neşri yapılan *Dîvân'*ında yer almamaktadır.

Eserin üçüncü nüshası ise Hâkim Efendi'nin kendi hattı olan ve İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi T 10590 numarada kayıtlı olan mecmuanın 90b sayfasında yer almaktadır. Talik hat ile yazılmıştır. Bu nüshadaki beyit sayısı da 17'dir. 112 varaktan oluşan mecmuada tarih beyitleri, ramazaniyye, kıta, gazel ve tahmis gibi farklı nazım şekilleriyle yazılmış şiirler bulunmaktadır. Bu şiirlerden bazıları da şairin neşri yapılan *Dîvân* çalışmasında mevcut değildir.

Hâkim Efendi, kaleme almış olduğu manzumesine herhangi bir isim vermemiştir. Ancak Koyunoğlu Müzesi Kütüphanesi nüshasında eserin başlığında "*Menzîlnâme-i Hâkimâ*", İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi nüshasında ise "*Menâzil-i Velehu Der-Menâzil-i Güfte Der-Hâl-i 'Azim*" ibaresi yer almaktadır. Eserin ismi muhtevastan hareketle tarafımızca tayin olunmuştur.

⁵ Eserleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Güngör, T. (2019). *Hâkim Efendi Tarihi (Osmanlı Tarihi 1166-1180/1752-1766)*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.; Kızılabdullah, Ş. (2004). *Hâkim Seyyid Mehmed Efendi Hayatı, Eserleri ve Mamzum Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ'sı*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

Eserin nüshalarının hiçbirinde telif tarihine dair bir kayda rastlanılmamaktadır. Ancak *Hâkim Tarihi*'nde şair, Selanik Valisi Seyyid Mehmed Paşa'nın yanında devlet tarafından bir iş için Selanik'te görevlendirildiğini ve orada bir ay kaldığını belirtmektedir (Güngör, 2019, s. 615-16). Seyyid Mehmed Paşa'nın Ekim 1157/1744 tarihinde ilk defa atandığı Selanik valiliği görevi, Nisan 1158/1745 tarihinde Özi valiliğine atanması ile son bulmuştur. Şubat 1164/1751 tarihinde ise ikinci defa Selanik valiliği görevine atanmıştır (Akbayar, 1996, s. 1070).

Bu bilgiler ve Hâkim Efendi'nin Selanik'teki görevine gitmek üzere çıkmış olduğu seyahat esnasındaki menzilleri anlattığı dikkate alınır *Trapoliçe Menzîlnâmesi*'nin de Seyyid Mehmed Paşa'nın Selanik valiliği yaptığı 1157/1744 veya 1164/1751 tarihinde kaleme alındığı düşünülebilir.

Kıt'a nazım şekline sahip olan menzîlnâme, 17 beyitten müteşekkildir. Aruzun remel bahrinin *fe 'ilâtün fe 'ilâtün fe 'ilâtün fe 'ilün* kalıbı ile yazılmıştır. Eser, her ne kadar bilinen menzîlnâmeler içinde en kısa olanı olsa da bahsettiği menzillerin Rumeli'de oluşuyla farklılık arz etmektedir.

Trapoliçe Menzîlnâmesi'nde Çekmece'den başlayarak sırasıyla Silivri, Tekfur, Malkara, Keşan, Gümölcine, Yenice, Mîrî, Sarışaban, Pravişte, Orfana, Kiliseli, Gölge, Lankor, Lankaz, Yenişehir Fener, Akova, Çatal, Bayrak, İzdin, İstife, Livadiye, Gördos, Erhos ve Trapoliçe⁶ olmak üzere toplam 25 yerleşim yeri zikredilmiştir.

Eserde menzillerin sadece isimlerinin belirtilmesiyle yetinilmiş, bu menziller hakkında ayrıntılı bilgi verilmemiştir. Bu yönüyle bilâdiyye türündeki eserlerle benzerlik göstermektedir. Ancak biladiyyelerde zikredilen yer isimlerinin belli bir tertip düzeninden mahrum olmalarına karşılık, bu eserde Trapoliçe güzergâhındaki menziller sırasıyla zikredilmiştir. Hâkim, *Menzîlnâme*'sinde tıpkı bilâdiyye türünde yazılmış olan eserlerde olduğu gibi özellikle cinas ve tevriye gibi söz sanatlarının ön planda olduğu sanatlı bir üslubu tercih etmiştir.

Örneğin aşağıdaki beyitte şair, "tek fevri" kelimesini Arap alfabesindeki yazılışından istifade ederek Tekfûr menzîlini çağrıştıracak şekilde kullanmıştır:

*Tek otur fevrî varılmaz dir iken Tekfûra
Malğara mâtna düşdüm dil-i güm-râh gibi* (b. 2)

Aşağıdaki beyitte ise şairin "dostı gör" ve "Gördos" kelimelerinin kullanımında cinas sanatından istifade ettiği görülmektedir:

*Dostı görmege Gördosı maħal şanmışdur
Girdi erħos araya engel-i cângâh gibi* (b. 12)

⁶ Trapoliçe Yunanistan'da Mora Yarımadası'nda tarihî bir şehirdir. Günümüzde Tripoli (Tripolis) adıyla anılan şehir verimsiz dağlık Arkadya bölgesinin en önemli yerleşim merkezidir. Mora Yarımadası'nın orta kesiminde denizden 660 m. yükseklikte önemli bir geçiş yolu üzerinde yer almaktadır. Bir şehir olarak Osmanlı döneminde ortaya çıkmış ve özellikle XVIII. yüzyılda önemli bir İslâmî merkez haline gelmiştir (Kiel, 2012, s. 314-315).

Çeviri Yazılı Metinler

Kaşide-i Şâhib Efendi Hazretleri

Mef'ülü Fā' ilātü Mefā' ilü Fā' ilün

1. Tevfîk olursa rāh-ı temennâda pişvâ
Olur sırâ [vü] çâbü-k-i iqbâl-i reh-nümâ
2. Zıll-ı Hümâ-yı 'âtıfeti sâye-bân iden
Râh-ı emelde tâbiş-i gâmdan bulur rehâ
3. Fürsân-ı dest-i himmete peyrev olan⁷ ider
Ser-menzil-i refî' -i mu' allâya i' tilâ
4. Pest ü bülend 'âlem-i esbâbı geşt iden
Eyler firâz-ı kulle-i iqbâle irtikâ
5. Eşheb-süvâr-ı devlet olur ol kim eyleye
Râh-ı talebde kâ'id-i tevfiğe iktidâ
6. Hoşdur hevâ-yı seyr-i sülûk-i sefer velî
Âh olmasa veliyy-i ni' amdan kişi cüdâ
7. Öyle veliyy-i ni' met [ü] 'âlem-medâr kim
'Aşrında râhat eyledi ser-cümle-i verâ
8. Şâhib-kerem semiyy-i cenâb-ı halîl-i Hâk⁸
'Âlî-himem melâz-ı za' ifân-ı bî-nevâ
9. Şadr-ı mu' azzam âşaf-ı a' zam⁹ emîn-i mülk
Dâmâd-ı şehriyâr-ı kerîm-i cihân-güşâ
10. Zer-nâvdân-ı Ka' be-i 'ulyâ-yı feyzdür
Dest-i güher-nişâr-ı 'a'âyâsı dâ'imâ
11. Teslîm iderdi mülk-i Süleymânı destine
Görseydi hâzm-i himmetini İbn-i Berhâyâ
12. Şîrin-mezâk [u] gül-şeker-i luftidur cihân
Bir kimse kalmadı dehen âlây-ı iştikâ
13. İtdi 'ale'l-huşûş muvaffîk o Âşafi
İki qarîn hayr¹⁰-ı melek-şaşlete Hudâ
14. Tensîk-i kârgâh¹¹ [u] umûr-ı enâmda
Hizmet iderler âna rızâ üzre dâ'imâ
15. Dâmâd-ı muhteremleri kûtbeyn-i devleti¹²
Ol iki rûkn-i aqdem-i mesnedgeh-i 'alâ

⁷ olan: olur T 3494.

⁸ Hâk: kim T 3494.

⁹ a' zam: a' lem T 3494.

¹⁰ hayr: mihr T 3494.

¹¹ gâh: kâr T 3494.

¹² kûtbeyn-i devleti: kûtbeyn ü devleti T 3494.

16. Biri vezâret ile kapudan-ı muhterem
Ol şadr-ı bâhirü'l-kerem ol lücce-i 'atâ
17. Biri de Kethüdâ beg o mesned nişin-i cüd
Ser-tâc-ı zümre-i küremâ menba'-ı 'atâ
18. Buldı bu şadr-ı 'azam ile şadr-ı 'izz ü câh
Bir başka i'tibâr u şeref başka i'tilâ
19. Nakdîne-i 'inâyeti mebzül 'âleme
Kimse degül bu demde tehî kîse-i recâ
20. Ez-cümle ben kemîne du'â-güy kemteri
Eyyâm-ı devletinde olup mazhar-ı 'atâ
21. Teşrif-i iltifâtı ser-i i'tibârımı
Sâyide itdi küngüre-i ferkadine tâ
22. Zîbende-sâz-ı hil'at-ı teftiş eyledi
Bâlâ-yı ibtihâcum o ser-tâc-ı eşhiyâ
23. Tevcih idüp kazâ-yı Selânîki ba'd-ezân
Gül-ğand-ı luftin itdi mükerrer 'atâ baña
24. Tecdid idüp libâçe-i hüsn-i 'inâyetin
Eyler dahı niçe kerem ü luftına sezâ
25. Ey şadr-ı kâmkâr-ı bülend iktidâr-nâm
Ruhsat virürse izn-i şerifün eger baña
26. Kılısun keşide silk-i sûtûra birer birer
Geşt itdigüm menâzili ser-kilk-i hoş-edâ
27. Rûz-ı sa'id cum'a idi âsitânenen
Çık dum hezâr hasret ile dîde-der-ğafa
28. Nu'mân Hân hazret-i şeh-zâde-i necîb
Olmuşdı mehd-i 'âleme ol günde rû-nümâ
29. İcrâ-yı hükm-i mezheb-i Nu'mâna kâl¹³ idüp
İtdüm kudüm-ı yümn-eşerin reh-ber-i Hüdâ
30. Allâh bağışlasun o vücûd-ı mükerremler
Şâhen-şeh-i cihâna mu'ammer ide Hüdâ
31. Ârâmgâhum oldu Küçükçekmece o gün
Ebr-i mañir-i rahmet olup sâyebân baña
32. Hired büzürg¹⁴ Çekmecelerde çeküp ta'ab
Olduğ o yolda haylçe pâ-der-gil-i şitâ
33. Andan Silivri menziline eyleyüp güzer
Bulduğ o câygehdde tesellîyi mâ-mezâ

¹³ Nu'mâna: Nu'mân T 3494.

¹⁴ hired büzürg: hired ü büzürg T 1333.

34. Çorlu yolında¹⁵ yav kılpup esbâb-ı miñneti
İtdük o cāygehde ehibbâ ile şafâ
35. Tekfūr Tağı menziline itdük irtiḥâl
Bulduḡ o cāy-ı dilkeşi gāyet feraḡ¹⁶-fezâ
36. Āb u hevâsı hoş katı ra‘ nâ maḡal imiş
Ol cāy-ı ḡurrem [ü] o me‘vâ-yı aşdikâ¹⁷
37. Bâlâ bülend tazelere cümle şeh-levend
Kâkülleri kemend [ü] saḡt-bend-i iştiḡâ
38. Müjgânları ḡadeng-i ciger-düz [u] dil-şikâr¹⁸
Ebrûları kemân [u] saḡt-gîr-i ibtilâ
39. Andan da dâḡ dâḡ taḡassürle dūr olup
Nâ-çâr İnecikde o gün itdük inzivâ
40. Andan da esb-i himmeti ilḡar idüp hemân
Ser-menzil-i Maliḡarada buldı intihâ¹⁹
41. Dâmen-keşân olup o maḡalden de ‘ âḡıbet
Sürdük kümeyt-i ‘ azmi Keşân menziline tâ
42. Şalduḡ hevâ-yı İpsalaya murḡ-ı himmeti
İtdük sürâḡ-ı şeh-per-i tevfiḡi reh-nümâ
43. Virmezse seyl-i eşk-i taḡassür geçid bize
Geçdük güzergeh-i Ferecikden²⁰ mişâl-i mâ
44. Mekk eyler imiş ‘ aşika Mekri güzelleri
Bir gice olduḡ anda da pâ-beste-i hevâ
45. Açduḡ ‘ Ulûfecilere andan esâmeyi
İtdük sefer berâtı becâyişle ibtidâ
46. Dîv-i sepîd-i berf olup küşte cemreden
Gömdük Gümülcinde²¹ anı buldı dil rehâ
47. Bir gice de Yeñiceyi itdük qarâr-gâḡ
Geh[î] qara geh[î] şuya çekdi bizi şitâ²²
48. Şa‘ bânı²³ oldı dil Sarı Şa‘ bānda bir mehûñ
Beñzüm şarardı²⁴ derd ile raḡm itmedi baña

¹⁵ yolında: kırında T 3494.

¹⁶ feraḡ-fezâ: tarab-fezâ T 1333.

¹⁷ Bu mısra vezne uymamaktadır.

¹⁸ ciger-düz [u] dil-şikâr: ciger-süz-ı âteş-kâr T 3494.

¹⁹ T 3494’te 40. ve 41. beyitler yer deḡiştirmiştir.

²⁰ Ferecikden: Ferecikde T 3494.

²¹ Gümülcinde: Gümülcine T 1333.

²² Bu beyit, T 3494’te bulunmamaktadır.

²³ Şa‘ bânı: Şa‘ bân T 3494.

²⁴ şarardı: şarıldı T 3494.

49. Seg-bānları bize çovalup karşı çıktılar
İtdük Kavala Kal'asını cāy-ı ilticā
50. Budur didiler ušta Pıravište menzili
Pır pır uçardı çeşm-i taşavvurda dā'imā
51. Rehā hep 'azm olup Rahova menziline de
Bulduğ o cāyı da kesel-i rāhdan rehā
52. Siröz menziline se rūze muķīm olup
İtdük o nev-'arūs-ı memālikde çoğ şafā
53. Āb u hevāsı şāf u güşāde vü hoş durur
Dil-berleri müsellemler ü hoş-ķūy [u] şūķ-edā
54. Nāzendeğān u 'işvegerān u perī-ruķān
Sīmīn-berān u cilve-fürüşān [u] dil-rübā
55. Andan da nağme-i veter-i 'ıyş ile geçüp
Gördük Vetrineyi daķı geşt itmege sezā
56. Andan biraz gidüp eyledük güzer
İtdük o cāy-gāha daķı baş-ı būriyā
57. Andan da raķt-ı Haydarī-i bend idüp
Haydarlı menziline varup eyledük şafā
58. Andan da nağme-i 'arabān-ı mavāl ile
Buldı sefer tārīķi 'Arablıda intihā
59. İrdük selāmet ile Selanīk şehrine
Olduğ hükümet ile şerefmend [ü] i' tilā
60. Müstaķbilīn karşı gelüp cümle itdiler
Resm-i ķadīm tehniye-i maķdemi edā
61. İtdük şürū'-ı hizmet-i şer'-i muṭahhara
Der-piş idüp tevekkülü tevfiķi muķtedā
62. Ser-ber-keşide ķal' a-i zātü'l-burūc kim
Olmaz kemendimüz nazar-ı ṭāķına resā
63. Seb'-i şidāda hem-ser olup heft-ķullesi
Her ṭōb-ı ķal' a-kūbı yedi başlı ejdehā
64. Ṭāķ-ı niṭāķ-ı muḥkem-i cevzāya muttaşıl
Bārūları muvāz'ī ser-ķulle-i semā
65. Teşmīr-i sāk u şedd-i niṭāķ vifāķ ile
Müstaḥfazīn-i ḥıfz u ḥirāsetde dā'imā
66. Şer'-i şerīfe cümle ahālisi müttebi'
Fermān-ı şāh-ı 'āleme ser-dāde-i rızā
67. Bārūt-ķānesi de 'aceb ķārgāh imiş

- Tâb-âver olmada girih-i nâra dâ'imâ
68. Âteş-fürûz-ı hırmen-i cem' iyyet-i fiten
Kânûn-ı kahr-ı pâdişeh-i memleket-güşâ
69. Mânend-i çarh-ı çarhaları devr idüp müdâm
Her biri oldı minfağa-i âteş-i veğâ
70. Havanları midakaları güyyiâ anuñ
Oldı 'aşâ-yı ser-zeniş ü zârî eşkıyâ
71. Feyz-i 'inâyetüñle eyâ şadr-ı kâmkâr
Yollarda bir tarîk ile hiç çekmedük cefâ
72. 'Âlem emîn ü sâlim ü âsüde cümle halk
Da'vât-ı hayra dest-güşâ bay ile gedâ
73. Böyle zamân-ı râhat u eyyâm-ı behcetüñ
Şükrin edâya halkı muvaffak ide Hudâ
74. Mehcür-ı feyz-i 'âtîfetüñ itme bendeñi
Hâk-i derinden oldum ise şüretâ cüdâ
75. Kâni o dem ki dîde-i iqbâlümü müdâm
Hâk-i der-i sa'âdetin eylerdi rüşenâ
76. Dergâh-ı 'izz ü câhuña ruḥ-süde olmağı
Saḥb-ı 'ale'l-cibâh muḳadder ide Hudâ
77. Tevfîk iderse Hâzret-i Hâk Celle şânühu
Rû-mâl olursañ ol der-i iqbâle Şâhibâ
78. Saña mühimm olan o mühim-sâz-ı 'âlemüñ
Da'vât-ı hayr-ı devletidür şubḥ ile mesâ
79. Tâ kim çerâğ-ı mihr ü kamer şu'le-pâş olup
Saḥḥ-ı zemîni ide ser-â-pây rüşenâ
80. Rüşen olup çerâğlar ile cihân ola
Mânend-i âfitâb dıraḥşende dâ'imâ

Menzil-nâme-i Hâkimâ

Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilâtün Fe' ilün

1. Menzil emri gözime duş olalı Çekmeceden
Sivrilüp küh-ı Silivri 'alem-i râh gibi
2. Tek otur fevrî varılmaz dir iken Tekfûra
Malğara mâtına düşdüm dil-i güm-râh gibi
3. Penbenden pister-i nâza gömülürken ten-i zâr
Mû-keşân düşdi Gümülceneye rübâh gibi
4. Yeñice menzil-i Miri ile mirîye gelüp
Gördüm anda Sarı Şa' bân Dedeyi kâh gibi

5. Pıravişteye²⁵ varup Orfanalar²⁶ seyr itdük
Râhib-i ‘ışk u Kilisâli-i kec-râh gibi
6. Lankor zülâle gibi Lankazada²⁷ Gölgelenüp²⁸
Çeşmüme sâye-i şâh oldı hamâgâh gibi
7. Târ u püd-ı rehi tayy itmedeyüm²⁹ şâm u seher
Yeñişehrün³⁰ Fenerin eskisi cülâh gibi
8. Hâtem-i ma‘ rifet ü cevdete itdük rû-mâl
Anda yok nakş-ı faş-ı gam kelef-i mâh gibi
9. Sâhası nür-ı İlähî ile Burâk u sefid
Güiyâ Akovada çetr-i penâgâh gibi
10. Kaldırup ne’sse Çatal Bayrağı Ezdin diyerek
Kîr ü päs oldı tenüm nân-ı dergâh gibi
11. İstife başladı dil mankasını mevkib-i gam
Merhal-i teng Livâdiye livâgâh gibi
12. Dostı görmege Gördosı mahal şanmışdum³¹
Girdi Erhos araya engel-i cângâh gibi
13. Zannum oldur bu merâhilde hayâlümde benüm
Tirepoliçe yolu vuşlata şeh-râh gibi
14. Bu kadar menzili tayy eyledi Hâkim seyr it
Şâhib-i haţve olan mürşid-i âgâh gibi
15. Giceler menzil-i cânân diyerek ‘âzim olup
‘Arşa peyveste olan âh-ı şehergâh gibi
16. Şevkden olmadı âşâr-ı taħallüf zâhir
Hedef-i kâma giden tîr-i nişangâh gibi
17. Hele dergâh-ı veliyyü’n-ni‘ ama buldı vuşul
Dil-i pür-şevk-i emel her-gâh gibi³²

²⁵ Pıravişteye: Pravişte K. 12887.

²⁶ Orfanalar: Orfanaları K. 12887.

²⁷ Lançazada: Lançazda K. 12887.

²⁸ Bu mısra vezne uymamaktadır.

²⁹ İtmedeyüm: itmededür K. 12887.

³⁰ Yeñişehrün: Yeñişehir K. 12887.

³¹ şanmışdum: şanmışdur K. 12887.

³² 15, 16 ve 17. beyitler K. 12887’de yoktur.

Sonuç

Klasik Türk edebiyatında yerleşim yerlerini konu edinen türlerden biri de menzıl-nâmelerdir. Edebiyatımızda bu türde yazılan eserlerin büyük çoğunluğu hacı adaylarının yolculukları esnasında konakladıkları menziller hakkında kaleme alınmıştır. Ancak yapılan son çalışmaların ışığında bu türde yazılan eserlerin sadece hac menzıl-nâmesi olarak kaleme alınmadığı, farklı yerleşim yerleri hakkında da bu türde eserler verildiği ortaya konulmuştur.

Bu eserlerden biri de Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi tarafından kaleme alınan *Selanik Menzıl-nâmesi*'dir. Eserin İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi T 3494 ve T 1333 numarada kayıtlı iki yazma nüshası mevcuttur. Mehmed Sâhib Efendi eserini, Damat İbrahim Paşa'nın kendisini Selanik kadılığına ataması üzerine buraya giderken geçtiği menzilleri zikretmek amacıyla kaleme almıştır. Kaside nazım şekliyle yazılan eser, 80 beyit olup aruzun *mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün* kalıbıyla yazılmıştır. Eserde, Küçük Çekmece'den başlanarak Selanik'e kadar 22 menzilin ismi zikredilmiştir. Şair, bu menzillerin birçoğunu ayrıntıya girmeden sadece ismen zikretmiş; sadece Tekirdağ, Siroz ve Selanik menzillerinin tavsifinde bulunmuştur.

Bu türde yazılan eserlerden bir diğeri ise 18. yüzyıl şairlerinden Seyyid Mehmed Hâkim Efendi tarafından kaleme alınan *Trapoliçe Menzıl-nâmesi*'dir. Hâkim Efendi, devlet tarafından bir iş için Selanik'e görevlendirilmiş ve buraya gitmek üzere yaptığı yolculuk esnasındaki menzilleri kaleme almıştır. Eserin Koyunoğlu Müzesi Kütüphanesi 12887, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi H. 1072 ve İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi 10590 numaralarda kayıtlı olmak üzere üç yazma nüshası bulunmaktadır. Kıt'a nazım şekliyle ve aruzun remel bahrinin *fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün* kalıbı ile kaleme alınan eser, 17 beyitten müteşekkildir. Şair, eserinde Çekmece'den başlayarak Trapoliçe'ye kadar olan 25 menzilin ismini zikretmiştir. Eserde tevriye ve cinas gibi söz sanatlarından istifade edilerek menzillerin sadece isimlerinin belirtilmesiyle yetinilmiş, bu menziller hakkında ayrıntılı bilgi verilmemiştir.

Bu çalışmada üzerinde durulan Selanik ve Trapoliçe menzıl-nâmeleriyle birlikte klasik Türk edebiyatında sade bir üslupla yazılmış hac menzıl-nâmelerinin dışında, sanatlı bir üslupla kaleme alınmış menzıl-nâmelerin de olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca her iki eserin bahsetmiş olduğu menzillerin Rumeli coğrafyasında yer alması da her iki eseri aynı türdeki eserlerden farklı kılan bir başka önemli özelliktir. Ezcümle bu çalışmayla birlikte klasik Türk edebiyatı geleneğindeki edebî türlerden biri olan menzıl-nâme türünde kaleme alınan bilinmeyen iki eser daha gün yüzüne çıkarılarak ilim âleminin istifadesine sunulmuş ve bu alanda yapılacak yeni çalışmalara katkı sunulması amaçlanmıştır.

Extended Abstract

Certain features of cities and settlements have inspired the poems of classical Turkish literature poets. Ottoman diwan poets wrote many works about the settlements they lived, visited, or stayed for official duties. These usages are sometimes encountered in couplet-style examples and sometimes in separate genres such as *şehrengiz*, *semtiyye*, *mesair*, *sahilname*, *seyahatname*, *biladiyye* and *menzilname*. The

menzilnames, which are among these types, are works written about the accommodations during the travels between various settlements. Most of the works written in the genre in our literature are pilgrimage *menzilname* and provide information about the destinations where they accommodated during the pilgrimage. However, the works written by Pirizade Mehmed Sahib Efendi and Seyyid Mehmed Hakim Efendi and forming the pivot of our work are not pilgrim *menzilname* in terms of content, but one of them includes the destination between İstanbul and *Thessaloniki*, and the other one includes the destination between İstanbul and Tripoli.

The author of the *Thessaloniki Menzilname* is Pirizade Mehmed Sahib Efendi. There are two known manuscripts of the work currently. Sahib Efendi wrote this work in order to mention the destinations he passed on his way to Thessaloniki upon his appointment as the *kadi* (Muslim judge) of Thessaloniki by Damat İbrahim Pasha. Considering that Pirizade Mehmed Sahib Efendi was appointed as the *kadi* of Thessaloniki approximately in 1135/1723, it is possible to say that he wrote the work during this period. The work written in ode style consists of 80 couplets. The names of 22 destinations starting from Küçük Çekmece to Thessaloniki are mentioned in the work. The poet mentioned many of these destinations by name without giving detail; and he only mentioned the definitions of Tekirdağ, Siroz and Thessaloniki destinations. It is seen that the poet preferred to use a literary and artistic style in his work.

The author of the Tripoli Menzilname is Seyyid Mehmed Hakim Efendi. There are three copies of the work that have been identified currently. There is no record of the copyright date of the work in all three copies. However, considering that Hakim was assigned by the state besides Seyyid Mehmed Pasha, the Governor of Thessaloniki, and that he described the destinations during his travel to Thessaloniki for his duty, it can be thought that he wrote his work between 1157/1744 or 1164/1751 when Seyyid Mehmed Pasha was the governor of Thessaloniki. This Menzilname, which has stanza poetry style consists of 17 couplets. The poet mentioned the names of 25 destinations from Çekmece to Tripoli. In the work, only the names of the destinations are mentioned by using rhetoric arts such as double-entendre and puns, and no detailed information about the destinations was given.

With this study, it was seen that there are poems dominated by the artistic style in the works written in this menzilname type, contrary to the plain and understandable style seen in the pilgrim menzilnames. In addition, it is of special importance that the destinations mentioned by both works are in Rumelia geography and constitute two different examples that are known for now.

KAYNAKÇA

- Afyoncu, E. (2000). *Osmanlı müverrihlerine dair tevcihat kayıtları I (Cilt 24)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Akbayar, N. (1998). *Mehmed Süreyya, sicill-i Osmânî (yâhud tezkîre-i meşâhir-i Osmânî)*. İstanbul: Kültür Bakanlığı-Tarih Vakfı Ortak Yayınları.
- Aksoyak, İ. H. (2012). Nâbî'nin tuhfetü'l-haremeyn'inin Edirneli Nâtk'ın tuhfetü'l-haremeyn'ine etkisi: hikâyeler, gelenekler, inanışlar.... *Millî Folklor*, 95, 9-22.
- Altuner, N. (1989). *Safayi ve tezkiresi inceleme-tenkitli metin-indeks* (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Altunsu, A. (1972). *Osmanlı şeyhülislâmları*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Arslan, M. (2003). *Osmanlı tarih ve müverrihleri -ayine-i zurefa-*. İstanbul: Kitapevi.
- Çakırcı, M. (2006). *Hâkim Mehmed Efendi divanı (inceleme-transkripsiyonlu metin)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.
- Coşkun, M. (2002). *Manzum ve mensur Osmanlı hac seyahatnameleri ve Nâbî'nin tuhfetü'l-haremeyn'i*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Coşkun, M. (2007). *Bosnalı Muhlis'in manzum seyahatnamesi delîlü'l-menâhil ve mürşidü'l-merâhil*. Isparta: Fakülte Kitabevi.
- Çiftçi, Ö. (2017). *Hâtimetü'l-es'âr*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Donuk, S. (2017). Servet mahlaslı bir şaire mâl edilen manzum bir hac seyahatnamesi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 41, 13-38.
- Donuk, S. (2017). Sulhî'nin manzum hac menâzilnâmesi. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 18, 85-118.
- Donuk, S. (2019). Bursa Enarlı Zaviyesi şeyhi Seyyid Mehmed Efendi ve manzum hac menâzilnâmesi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 28, 123-69.
- Elgün, A. (2005). *Kâmil, hayatı-eserleri ve menâsik-i hacc'ı* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Erdem, S. (1994). *Râmiz ve âdâb-ı zurefâ'sı*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Erdoğan, M. (2007). Hâkim Mehmed Efendi'nin manzum hilyesi. *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XI(1), 317-357.
- Erdoğan, M. (2009). Türünün farklı bir örneği: Hakim Mehmed Efendi'nin müstezad nazım şekliyle yazdığı miraciyesi. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (40), 75-117.
- Güngör, T. (2019). *Hâkim Efendi tarihi (Osmanlı tarihi 1166-1180/1752-1766)*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Hakverdioğlu, M. (2019). Sâhib Mehmed Efendi'nin bir tarih manzumesinde lâle devri İran savaşları. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 773-786.
- Halaçoğlu, Y. (1981). Osmanlı İmparatorluğu'nda menzil teşkilatı hakkında bazı mülahazalar. *Osmanlı Araştırmaları*, 2, 123-32.
- Halaçoğlu, Y. (1995). *XVI-XVII. yüzyıllarda Osmanlılarda devlet ve teşkilatı ve sosyal yapı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Halaçoğlu, Y. (2014). *Osmanlılarda ulaşım ve haberleşme (menziller)*. İstanbul: İlgi Kültür Sanat.
- İlgürel, M. (1997). Hakim Mehmed Efendi. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 15, s. 189-190). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İnce, A. (2018). *Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim Efendi tezkiretü's-şuarâ*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Kaplan, Y. (2020). Klasik Türk edebiyatında manzum menzil-nâmeler ve Fethî'nin "vasf-ı menâzil" adlı hac menzil-nâmesi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 49, 149-175.

- Kaplan, Y. (2020). Seyyid Yahyâ Vâkıf Efendi ve Halep menzil-nâmesi. *Journal of Turkish Language and Literature*, 6(2), 213-232.
- Karga Göllü, B. (2019). Seyyid Mehmed Efendi (Hâkim)'nin Şevket-i Buhârî divânı şerhi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28(1), 44-58.
- Kesik, B. (2019). İsmet İbrahim Bey'in bilâdiyesi. 5. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, Üsküp/Kuzey Makedonya, 27-30 Haziran. 501-513.
- Kiel, M. (2012). Tripoliçe. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 41, s. 314-315). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kızılabdullah, Ş. (2004). Hâkim Seyyid Mehmed Efendi hayatı, eserleri ve mamzum şerh-i esma-i hüsnâ'sı (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Kiraz, S. (2020). Fethî'nin manzum menâzil-i hacc'ı. *RumeliDE Journal of Language and Literature Studies* (18), 310-334.
- Koyuncu, F. (2017). Cûdî'nin manzum hac seyahatnâmesi. *Littera Turca Journal of Turkish Language And Literature*, 3/1, 177-219.
- Köse, S. (2005). Şeyhülislam Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi'nin (1085-1162 / 1674-1749) Hâmid El-İmâdî'nin (1103-1171/1692-1758) "el-lum'a fî ahvâli'l-mut'a adlı risâlesine yazdığı tekmile. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 5, 421-432.
- Mecmû'a-i Eş'âr*, Koyunoğlu müzesi kütüphanesi 12887, vr. 36a.
- Mecmû'a-i Eş'âr*, İstanbul Üniversitesi nadir eserler kütüphanesi, T 3494, vr. 279b-280b.
- Mecmû'a-i Eş'âr*, İstanbul Üniversitesi nadir eserler kütüphanesi, T 1333, vr. 44b-45b.
- Mecmû'a-i Eş'âr*, İstanbul Üniversitesi nadir eserler kütüphanesi, T 10590, vr. 90b.
- Mecmû'a-i Eş'âr*, Topkapı Sarayı müzesi kütüphanesi, Hazine 1072, 102a-102b.
- Müstakimzâde Süleyman Sâ' deddîn Efendi (1928). *Tuhfe-i hattâfîn*. İstanbul: Devlet Matbaası.
- Özcan, T. (2007). Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 34, 288-290). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü (Cilt II)*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Parmaksızoğlu, İ. (1968). Pîrîzâde Mehmed Sahib Efendi. *Türk Ansiklopedisi* (C. XXVII, s. 33-34). Ankara: MEB Yayınları.
- Poyraz, Y. (2007). Hâkim Seyyid Mehmed Efendi'nin "nazire-i hilye-i hâkanî" adlı eseri. *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları*, 2(3), 449-488.
- Poyraz, Y. (2008). *Seyyid Mehmed Efendi (Hâkim) yaşamı, edebî kişiliği ve divânı üzerinde bir araştırma (inceleme-metin)* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ondokuzmayıs Üniversitesi, Samsun.
- Sak, İ. & Çetin, C. (2005). XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Osmanlı hac menzilleri. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19, 199-260.
- Şemseddin Sâmî (1314). *Kâmûsu'l-âlâm*. İstanbul: Mihran Matbaası.
- Üngün, S. (1965). Vahîd Mahtûmî ve Mora fetih-nâmesi. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 20, 101-116.
- Üngün, S. (1966). Vahîd Mahtûmî ve Mora fetih-nâmesi. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 21, 63-76.
- Üngün, S. (1966). Vahîd Mahtûmî ve Mora fetih-nâmesi. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 22, 169-80.
- Topal, M. (2004). *Piri-zade Mehmed Sahib hayatı, edebi kişiliği, eserleri ve divan'ının tenkitli metni* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Yaman, A. P. (2003). *Hat sanatı için kaynak devhatü'l-küttab incelemeli metin çevirisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Yavuz, F. & Özen, İ. (1972). *Bursalı Mehmed Tahir, Osmanlı müellifleri*. İstanbul: Meral Yayınları.

EKLER

EK-1: İstanbul-Selanik-Trapoçe Arasında Yer Alan Menziller³³

³³ Özkılınc, A., Coşkun, A., ve Sivridağ, A. (2013). Osmanlı Yer Adları: I Rumeli Eyaleti (1514-1550). Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, s. 1036.